

LIBERALIOSIOS TEISINGUMO TEORIJS KRIKA

E. FRAZER IR N. LACEY POLITINĖJE FILOSOFIJOJE

Patricija Droblytė

Vilniaus universiteto
 Filosofijos istorijos ir logikos katedra
 Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius
 Tel. 276 25 80; faks. 276 28 81
 El. paštas: dpatric@delfi.lt

Straipsnyje nagrinėjamas E. Frazer ir N. Lacey „moterims palankios“ teisingumo teorijos projektas. Šis projektas yra plėtojamas per formalistinės metodologijos, būdingos kantiškojo liberalizmo teorijoms, kritiką, o jo pagrindą sudaro socialinės ir politinės teorijos metodologijų sintezės idėja. Pagrindinis autorių priekaištas kantiškosioms teisingumo teorijoms tas, kad jos esą negali endogenizuoti visuomenėje veikiančių socialinės atskirties bei dominavimo mechanizmų, kurie neleidžia paskirstyti teisingumo taip, kad šis tarnautų kiekvieno individualaus asmens gerovei. Socialinės ir politinės teorijos metodologijų sintezės galimybę jos atskleidžia derindamos interpretvizmo ir ontologinio realizmo požiūrius.

Prasminiai žodžiai: feminizmas, liberalizmas, socialinė struktūra, realizmas, interpretvizmas.

Įvadas

Šiandien niekas neginčija istorinio fakto, jog liberalioji politinė mintis bei liberalizmo politika yra šiuolaikinio vakarietiškojo feminizmo šaltinis, o polemika su liberalizmu – pagrindinis feminizmo politinės teorijos stūmoklis (Frazer, Lacey 1993). Ir liberalioji, ir feministinė politinės doktrinos formavosi ant modernųjų laikų individualistinės ideologijos pamato, tačiau feminizmo santykiai su liberalizmu visada buvo įtempti (Pateman 1989: 118). Viena pagrindinių šios įtampos priežasčių buvo politinės retorikos ir socialinės praktikos neatitiktis: visų žmonių laisvės ir lygybės idealai liberaliomis vadinamose visuomenėse nuo pat jų susiformavimo koeg-

zistavo su moterų socialinės atskirties praktika. Liberalioji politinio teisingumo teorija – ir klasikinė, ir šiuolaikinė jos versija – taip pat kenčia nuo šio „negalavimo“: siekdama nusakyti visų žmonių laisvės bei lygybės sąlygas normatyviniu lygiu, tačiau atsiribodama nuo kritinės visuomenės gyvenimo analizės, ji tampa nepajėgi išaiškinti, kaip galimas politinis teisingumas *konkreiems žmonėms*, o ne *žmonėms kaip abstrakčiai bendruomenei* arba *žmonėms apskritai*. Tai yra pagrindinis feminizmo politikos teoretikų priekaištas šiai teorijai: dėl socialinės marginalizacijos kai kurios žmonių kategorijos, pavyzdžiui, moterys, negali iki galo naudotis J. Rawlso pažadėta „pamatinių laisvių ir teisių schema“. Pavyzdžiui, pirmasis Rawlso teisingumo principas

skelbia, kad „kiekvienas asmuo turi vienodą teisę į pakankamą lygių pamatinių teisių ir laisvių schemą, kuri yra suderinama su tokia pačia schema visiems“ (Rawls 2002: 61).

Feminizmo politikos teoretikų santykis su liberalizmo politinio mąstymo tradicija yra įvairus: vienos nepraranda tikėjimo šiuo projektu, tačiau siūlo jį reformuoti, inkorporuojant feministinę perspektyvą, o kitos mano, kad feminizmo politiniams tikslams įgyvendinti labiau tiktų kitokia – socialistinė, komunitarinė ar globos etikos principais grindžiama politinė filosofija¹. Anglų politikos teoretikės Elizabeth Frazer ir Nicola Lacey su minėtoju liberaliosios politinio teisingumo teorijos² „negalavimu“ dorojasi jungdamos, jų manymu, vertingus liberaliosios ir komunitarinės teisingumo teorijų elementus, akivaizdžiai teikdamos pirmenybę pastarajai bei papildydamos ją kritinės socialinės teorijos perspektyva. Šis straipsnis skiriamas šių autorių moterims palankios politinio teisingumo teorijos metodologijos analizei. Pagrindinis jų priekaištas liberaliajai politinio teisingumo teorijai tas, kad ji negali endogenizuoti svarbių socialinės atskirties bei dominavimo mechanizmų, nes:

- ♦ individualistinis asmens tapatumo traktavimas užskliaudžia struktūrinius tapatumo formavimosi aspektus;
- ♦ normatyvinis teisingumo problemos tyrimas nėra grindžiamas socialiniu žinojimu.

¹ Šiandienėje feminizmo politinėje filosofijoje liberalaus feminizmo perspektyvą bene geriausiai reprezentuoja Martha Nussbaum (Nussbaum 1999), socialistinio feminizmo perspektyvą – Alison Jaggar (Jaggar 1983) ir Iris Marion Young (Young 2000), komunitarinio feminizmo – Jean Elshtain (Elshtain 1981, 1995), o globos perspektyvą – Virginia Held (Held, ed., 1995).

² Turima omeny kantiškojo liberalizmo tradicija, kurią šiandien reprezentuoja Johnas Rawlsas. Feminizmo politikos filosofės, kritikuojančios liberalizmo politinės filosofijos idėjas, beveik visuomet turi omenyje būtent J. Rawlso teoriją.

Frazer ir Lacey uždavinys – suderinti aprašomąjį, aiškinamąjį ir normatyvinį analizės lygmenis feministinėje politinio teisingumo teorijoje. Jų plėtojama liberalizmo metodologinę kritiką ir siūlomą alternatyvų modelį nagrinėsime taip: pirmoje straipsnio dalyje išdėstysime argumentus prieš liberalizmo individualistinę socialinę ontologiją, aptarsime struktūralistinės socialinės ontologijos alternatyvą bei nurodysime judviejų sintezės galimybę. Antroje dalyje išskleisime socialinės struktūros sampratą. Trečiojoje dalyje trijų analizės lygmenų schema išdėstysime jų siūlomos alternatyvos – integruotos ir moterims palankios – politinio teisingumo teorijos modelį. Ketvirtojoje dalyje susiesime šiuos tris analizės lygmenis, kontekstualizuodami jų projektą normatyvinių sprendinių pagrindimo problemos lauke.

1. Individualistinės socialinės ontologijos kritika ir struktūralistinė alternatyva: sintezės beiškant

Individualistinė socialinė ontologija yra vienas iš tų liberalizmo politinės filosofijos aspektų, kurie sulaukia daugiausia kritikos iš feminizmo politikos teoretikų. Ji kritikuoja ir kaip normatyvinės politinės teorijos, ir kaip abstrakčiuoju individualizmu vadinamos individo koncepcijos pagrindas. Bene pirmoji sistemingai šią kritiką išdėstė Alison Jaggar veikale *Feminizmo politika ir žmogaus prigimtis* (Jaggar 1983: 27–51). Pasak Jaggar, prielaida, jog egzistuoja tik individai, o jų esminės ypatybės yra universalios ir egzistuoja *a priori* iki jų įmesties į socialinį kontekstą, be to, požiūris į asmenį kaip abstraktų „racionalaus pasirinkimo“ subjektą, negali būti feminizmo politinės teorijos filosofiniu pagrindu. Pirmiausia vadovaujantis šia prielaida negali-

ma susidaryti adekvataus politinės ir socialinės tikrovės vaizdo: juk metodologija yra tam tikra sistema principų, kurių taikymas padeda *adekvačiai* rekonstruoti tik tam tikrą tikrovės fragmentą. Tačiau – adekvatų socialinės ir politinės tikrovės vaizdą privalo turėti feministinė politinė teorija, besiaiškinanti, kaip, be kita ko, galima paskirsti teisingumą moterims ir sukurti institucijas, kurios šį uždavinį įgyvendintų (Jaggar 1983: 47–48). Svarbiu uždaviniu čia tampa ir *moterų realių reikmių* identifikavimas.

Frazer ir Lacey šią problemą gvildena atsižvelgdamos tiek į politinės teorijos plotmėje vykstančius ginčus tarp liberalų ir komunitarų, tiek į socialinėje teorijoje vykusių ginčų tarp empiristų ir struktūralistų patirtį. Adekvati individo sampratos konceptualizacija Frazer ir Lacey teorinėje programoje funkcionuoja kaip platesnio metodologinio uždavinio dalis, o uždavinys yra integruoti socialinės ir politinės teorijos metodologijas, siekiant sukonstruoti tokią analitinę sistemą, kuri padėtų atskleisti socialinių ir politinių procesų sąsajas, o antra vertus, parodytų, kada ir kaip socialinis tikrovės aiškinimas yra susijęs su normatyvine analize. Jų tezę galima suformuluoti taip: kuo adekvačiau mes pažįstame socialinę tikrovę, tuo labiau šis pažinimas modifikuoja mūsų nuostatas apie tai, kokiais principais vadovaujantis ji turėtų būti tvarkoma. Kitaip tariant, ontologines prielaidas ir normatyvines nuostatas apie tikrovę privalo sieti ryšys. Pasak Frazer ir Lacey, tai yra iššūkis liberalizmo politikos teoretikams, kurie paprastai neigia šių dviejų analizės lygmenų sąsają ir pasisako už politinės teorijos metodologinę autonomiją. Šią liberalų poziciją jos sieja su fakto ir vertybės distinkcija, kurią diktuoja empiristinės pažiūros, liberalizmo filosofiniame diskurse sulaukusios plataus pri-

tarimo. Mąstytojos pažymi, kad empiristinės pažiūros, dominavusios socialiniame moksle XX a. pirmojoje pusėje ir vėliau, turi tam tikrų sąsąukų su liberalizmo politinėje teorijoje vyraujančiomis individualizmo nuostatomis. Pavyzdžiui, empiristiniame mąstyme subjektas yra traktuojamas kaip vieningas, racionalus ir autonomiškas agentas, o jo padėtis, elgesys bei motyvai – aiškūs, apibrėžti ir pasveriami (Frazer, Lacey 1993: 18, 172).

Struktūralizmas socialinėje teorijoje gimė kaip reakcija į empirizmą. Kitaip nei empirizmas, individų padėtį, elgesį bei motyvus struktūralizmas traktuoja kaip nulemtus struktūrų bei jėgų, kurios nėra matomos plika akimi, nors ir aptinkamos pasitelkus mokslinį metodą (Frazer, Lacey 1993: 18). „Struktūralistai atkreipė dėmesį į situacijų, visuomenių, gamybos būdų struktūrą ir ją traktavo kaip kvazigramatinį elementų santykį (...) Užuot veikiantįjį asmenį traktavęs kaip priežastį – kaip darantį poveikį pasauliui, struktūralizmas laiko veikėjus epifenomenais, vien atitinkamų struktūrų efektas“ (1993: 172). Frazer ir Lacey įžvelgia struktūralizmo reakcijos į empirizmą ir komunitarizmo reakcijos į liberalųjį individualizmą sąsąuką. Komunitarizmo teorijose dažnai skamba mintis, jog liberalizmo individualistinis požiūris į asmenį užskliaudžia kūniškus, istorinius, socialinius bei kultūrinius asmens tapatumo aspektus kaip analitiniu ir kritiniu požiūriais antrareikšmius. Pasak Frazer ir Lacey (jos neslepia savo didesnio prielankumo komunitarizmo politinės filosofijos kryptį), tai yra šios teorijos trūkumas, nes individų tapatumą daugiausia formuoja jų priklausomybė socialinėms kategorijoms ar grupėms, kurių jie nesirinko, – lyčiai, rasei, klasei ir pan., tačiau jos tradiciškai veikia kaip jų socialinės ir politinės marginalizacijos įrankiai. Vis dėlto liberalizmo ir ko-

munitarizmo bei struktūralizmo ir empirizmo kontroversijos generuoja dichotomijas, kurios kiekvieną moterims palankios, t. y. feministinės, politinės teorijos projektą gali atvesti į aklavietę. Viena vertus, „mes turime nuo kūno atsietą savasties koncepciją, kuri implicitiškai išskiria ar problemizuoja moteris bei marginalizuoja moterų patirtis ir kurią mes galime perimti tik atsisakydami tų įkūnytų egzistencijos aspektų, kuriuos feministinis mąstymas siekė išaukštinti ir atskleisti kaip mums svarbiausius“; kita vertus, „mes turime determinuotą, nors ir su kūnu susietą socialiai lokalizuotos savasties koncepciją, kuri viena ranka atima kritinio mąstymo, socialinės kovos bei radikalių politikos galimybę, o kita – suteikia kontekstualizuotos politinės teorijos galimybę“ (1993: 174). Frazer ir Lacey siekia išvengti šios poliarizacijos, todėl plėtoja tokią subjekto koncepciją, kuri inkorporuoja vertingus abiejų subjektyvumo sampratų aspektus, nors jos pagrindą sudaro būtent struktūralistinė. Jų terminijoje tai yra dialektinė *santykiškojo subjektyvumo (relational subjectivity)* samprata. Ji grindžiama nuostata, kad mūsų tapatybė formuojasi *santykiaujant* vieniems su kitais bei socialinėmis struktūromis, o kita vertus, išsaugo asmens unikalumo ir individualumo, kaip esminių mūsų savivokos sąlygų, idėją³ (1993: 178). Konstruodamos savo subjektyvumo sampratą mąstytojos remiasi Hegelio *Dvasios fenomenologijoje* išskleistomis idėjomis, psichoanalizės mintimis apie žmogaus savimonės raidą, taip pat hermeneu-

³ Subjektyvumą Frazer ir Lacey nagrinėja ir „santykiškuoju“, ir struktūriniu atžvilgiu. Viena vertus, abi šios prasmės žymi skirtingus subjektyvumo aspektus: pirmoji – diskursyvųjį bei kognityvųjį, antroji – materialųjį. Kita vertus, jos žymi iš esmės tą patį dalyką: juk struktūra yra ne kas kita kaip ko nors sudedamųjų dalių, esančių tam tikrame *santykiyje* vienos su kitom, visuma.

tinėmis suvokimo ir poststruktūralistinėmis kalbos bei tapatybės formavimosi per kalbą idėjomis. Pagrindinis jų rekonstruoto subjekto bruožas yra savimonė, ir tai nenuostabu, nes feministinei, kaip ir bet kuriai kitai kritinei politinei teorijai, reikalinga tokia subjekto samprata, kuri inkorporuotų išsilaisvinimo iš represinių mąstymo bei aplinkos struktūrų sąlygas. Taigi čia suponuojama tam tikra subjekto savimonės autonomija. Vis dėlto, pasak Frazer ir Lacey, mūsų kritinė, politinė savimonė negali būti aiškinama kitaip nei remiantis socialiai lokalizuotos individo savimonės koncepcija, kuri teigia, jog individuali sprendimo ir veikimo galia negali būti *iki galo* išaiškinta ikisocialiniu atžvilgiu. Todėl subjektyvumo formavimosi analizė turi apimti ne tik diskursyvių, bet ir materialių procesų analizę. Nagrinėdamos materialius subjektyvumo aspektus, mąstytojos santykiškąją subjektyvumo sampratą inkorporuoja į interpretyvistiskai modifikuotos realistinės socialinės ontologijos schemą, kurioje socialinės struktūros traktuojamos kaip duotys ir priežastiniai veiksniai.

2. Socialinės struktūros ir struktūrinė nelygybė

Traktuojant ką nors kaip socialinę struktūrą parodoma, kad kas nors yra žmogaus sukonstruotas ir prireikus jį galima sugriauti ar transformuoti į kitą. Neginčijama feminizmo teorijos prielaida ta, kad lyčių santykiai yra vieni iš tokių transformuojamų dalykų. Todėl ji plačiai remiasi socialiniu konstruktyvizmu – teorija, teigiančia, jog socialiniai faktai, – kad ir kokie natūralūs bei objektyvūs jie atrodytų, – faktiškai yra socialinių praktikų produktai. Jie būtų kitokie, jei būtų transformuotos materialios ir kalbinės bendruomenės praktikos.

Frazer ir Lacey lytį (*gender*) nagrinėja kaip socialinę struktūrą, palaikomą ir reprodukuojamą materialių ir kalbinių bendruomenės praktikų. Pažymėtina, kad jų orientacija į materialių galios struktūrų analizę bei tiriamos problematikos sociologizavimas iš dalies yra marksizmo idėjų įtakos feminizmo socialinei ir politinei minčiai išraiška. Iš marksizmo jos paveldėjo ir kai kuriuos konceptus, pavyzdžiui, spaudos bei išsilaisvinimo sąvokas, kurias plačiai vartoja nagrinėdamos seksistines socialines praktikas bei formuluodamos feminizmo teorijos politinius tikslus. Šiais konceptais jos papildė iš savo pačių kritikuoja- mo liberalizmo paveldėtą politinį žodyną, kuriame figūruoja laisvės, lygybės ir teisingumo sąvokos. Pačios autorės savo požiūrį į socialines struktūras vadina realistiniu, t. y. struktūras jos traktuoja kaip darančias materialų poveikį pasauliui (1993: 179). Šis poveikis yra realizuojamas ir materializuojamas pasitelkiant tam tikras diskurso formas ir praktikas. „Vyriškumas ir moteriškumas yra mūsų gyvenamosios socialinės tikrovės; tai yra praktikos, kuriose mes dalyvaujame ir kurioms priešinamės, diskursai, kuriais ir prieš kuriuos mes kalbame“ (1993: 25). Oponuodamos liberaliajai politinio mąstymo tradicijai, tiksliau, Rawlso *Teisingumo teorijoje* reprezentuojamai jos versijai, autorės kritikuoja jos apsiribojimą normatyvine teisingumo problemos analize. Tam jos pasitelkia ir faktiškumo argumentą: visą liberalizmo gyvavimo laikotarpį ir visose visuomenėse lyčių santykiai (*gender relations*) ir lyčių sistema (*gender order*) turėjo akivaizdžios ir lemiamos įtakos galios bei išteklių paskirstymui ir socialinės tapatybės konstituavimui. Todėl šio svarbaus socialinių santykių aspekto ignoravimas „yra rimta intelektualinė klaida“, galinti pakirsti „bet kokio normatyvinio ar utopinio projekto va-

lidumą“ (1993: 37). Tad, pasak jų, bet koks analitinės, aiškinamosios ir normatyvinės politinės teorijos projektas turi būti pradedamas plėtoti nuo kritinės socialinės analizės. Jei atliekama vien normatyvinė teisingumo sąlygų analizė ir atsiribojama nuo aiškinamosios socialinės analizės, tai nederamai susiaurinama politinio teisingumo samprata ir prarandama šių dviejų sferų sąveikos suvokimo perspektyva.

Pažymėtina, kad nagrinėjamų autorių siūloma socialinė analizė nėra empiristinė, t. y. tirianti grynus socialinius faktus bei jų sąsajas. Empirizmas, kurį Frazer ir Lacey sieja su liberaliuoju individualizmu, jų manymu, yra grubus ir paviršutiniškas metodas, nes jis stokoja kritinio dėmesio procesams, kurie struktūruoja mūsų patirtį bei faktinę tikrovę ir dėl kurių šios tampa „akivaizdžios“ ir „savime suprantamos“ (1993: 55–56). Jei keliamas uždavinys išsiaiškinti, kaip galima efektyviai paskirstyti teisingumą *abiem lytims*, tai prieš imantis tokio projekto reikia susikonstruoti socialinę *gender* teoriją ir „nusikalti“ tokį analitinį instrumentarijų, kuris padėtų pamatyti bei įvertinti struktūrinės nelygybės kontekstą, pademonstruoti, kaip *gender* – viena iš socialinių struktūrų ir, be abejo, pagrindinis šio instrumentarijaus įrankis – tampa galios paskirstymo tarp lyčių ir moterų atskirties mechanizmu visuomenėje (Young 2000). Empirizmo metodologija bei empiristinė socialinio fakto samprata šiam tikslui netinka, nes jos neleidžia kritiškai pažvelgti į socialinius faktus. Kritikuodamas empirizmą Frazer ir Lacey formuluoja savo pagrindinį priekaištą liberalizmo politinio teisingumo teorijai: ji negali endogenizuoti svarbių socialinės atskirties bei dominavimo mechanizmų, o tai reiškia, kad ji yra nepajėgi paaiškinti, kaip *faktiškai* galima įgyvendinti liberalizmo politinį ir etinį idea-

lą – visuotinio teisingumo siekį – struktūrinės nelygybės sąlygomis. Kaip alternatyvą autorės pateikia kitokios – integruotos ir moterims palankios politinio teisingumo teorijos modelį, kurį išdėstysime trijų analizės lygmenų schema. Jų siūlymu, moterims palanki teisingumo teorija turi remtis kitokia, konstruktyvistine ir interpretyvistine, metodologija. Šiais bruožais pasižymi komunitarizmo politinė teorija.

3. E. Frazer ir N. Lacey moterims palankios politinio teisingumo teorijos struktūra

Frazer teigimu, moterims palanki teisingumo teorija turėtų būti integruota, t. y. inkorporuoti socialinę ir politinę teoriją bei remtis jų abiejų metodologijomis. Tai reiškia, kad ji negali apsiriboti konstruktyvistiniu socialinio gyvenimo aiškinimu ir turi apimti normatyvinę analizę bei alternatyvių politinės visuomenės organizacijos vizijų projektavimą. Šioje teorijoje analizė turi būti plėtojama trimis lygmenimis – ontologiniu, epistemologiniu ir etiniu.

Sąvokos „ontologinis“ reikšmė šiame kontekste yra kiek aporiška, nes sakoma, kad *esamos* socialinės tikrovės nederėtų ontologizuoti, jei ontologizavimą suprastume kaip tam tikrą tos tikrovės bruožų idealizavimą ir reifikavimą. Tačiau konstruojant socialinę teoriją negalima apsieiti be ontologinių prielaidų apie tikrovės prigimtį ir apie tai, kas esti. Todėl prielaidos apie tikrovę turi būti tokios, kad mes galėtume ją kritiškai nagrinėti. Pasak Frazer ir Lacey, pamatinis socialinės tikrovės lygmuo yra struktūros. Lytis (*gender*) laikoma viena iš tokių struktūrų. Jų diskurse *gender* figūruoja kaip analitinė kategorija, traktuojama kaip vienas svarbiausių veiksmų aiškinant socialinį ir politinį gyvenimą. Pavyzdžiui, ji

pasitelkiama tiriant socialinio gyvenimo segmentaciją – susiskirstymą į politikos, ekonomikos, namų ūkio ir kultūros sferas.

Taigi kalbėdamos apie socialinių mokslų plačiąją prasme ir socialinės *gender* teorijos siaurąją prasme metodologiją, Frazer ir Lacey laikosi modifikuoto ontologinio realizmo pozicijos. Nors apie socialinius faktus, pavyzdžiui, moterų marginalizaciją, hierarchinę lyčių darbo pasidalijimo sistemą ir pan., negalima kalbėti kaip apie konstantas, tačiau jie yra „realūs“ ta prasme, kad sudaro mūsų patirties lauką ir turi mums juntamų padarinių.

Antrajame, epistemologiniame, lygmenyje siekiama atsakyti į klausimą, kaip galimas socialinio pasaulio pažinimas. Tyrinėdamos socialinės epistemologijos problematiką, autorės vadovaujasi *interpretyvistinės metodologijos* prielaidomis. Viena iš svarbiausių prielaidų ta, kad socialinė tikrovė yra pažįstama kalbos būdu; kai ją tyrinėjame, interpretuojame prasmes, o ne fiksuojame grynus socialinius faktus. Interpretyvistinis požiūris kvestionuoja reprezentacinę kalbos sampratą ir teigia, kad „bet kokia kalbinė ‘deskripcija’ visuomet yra interpretacija, t. y. ji *teikia*, o ne *randa* prasmę“ (1993: 189). Šis požiūris neigiamas materialaus tikrovės aspekto – tiesiog sakoma, kad kalba ar diskursas turi jai struktūrinančią galią.

Trečiajame, etiniame lygmenyje, artikuliuojami principai, vertybės bei idealai, sudarantys teikiamo politinės kooperacijos modelio pamatą. Pavyzdžiui, ginčijamasi, kurioms vertybėms – negatyvioms ar pozityvioms teisėms, laisvei ar lygybei – reikėtų teikti pirmenybę. Visos feminizmo politikos teoretikės artikuliuoja tą patį, feminizmo teorijos ir praktikos tikslų atžvilgu bene svarbiausią idealą – lyčių lygybę ir priespaudos nebuvimą. Pažymėtina, kad Frazer ir Lacey interprety-

vizmo ir realizmo metodologinėmis prielaidomis vadovaujasi ne tik pirmiau minėtuose, bet ir etiniame analizės lygmenyje: etinių ir politinių vertybių sistemas jos kildina ne iš „objektyviai egzistuojančio“ tiesos režimo, o iš žmogiškųjų kontekstų. Kad deramai suvoktume šių vertybių prasmę, pirma reikia žinoti, kaip jos interpretuojamos tuose kontekstuose. Kita vertus, šios vertybės yra „realios“ – tai reiškia, kad jos funkcionuoja kaip priežastiniai veiksniai pasaulyje ir vadovauja žmonių praktikai.

Derindamos interpretyvistinę ir realistinę analitines pozicijas, šios autorės parodo, kaip galima socialinės ir politinės teorijos metodologijų arba aiškinamosios socialinės analizės ir normatyvinės etinės analizės sintezė, o ir, antra, atsako į pamatinį klausimą, kaip galima moterims palanki teisingumo teorija. Atlikdamos šią sintezę, Frazer ir Lacey taip pat nubrėžia takoskyrą tarp liberalizmo ir komunitarizmo politinės teorijos metodologijų, – šioje takoskyroje atsiskleidžia jų teorinio projekto giminingumas komunitariniam. Kitame skirsnyje parodysime, kaip jos atlieka šią sintezę ir kaip joje išryškėja liberalizmo ir komunitarizmo takoskyra.

4. Socialumo ir politiškumo sintezė: metodologinis apibendrinimas

Ankstesniame skirsnyje Frazer ir Lacey koncepciją išdėstėme trijų lygmenų schema. Taip pat aiškinome, kad normatyvinės teisingumo teorijos pagrindą turi sudaryti ir aprašomoji, ir aiškinamoji socialinė teorija. Frazer ir Lacey idėja ta, kad apie teisingumą konkreitiems žmonėms negalima kalbėti tarsi iš paukščio skrydžio ir kad žmonių savimonė ir subjektyvumas formuojasi dialektiškai santykiaujant su socialinėmis struktūromis. Todėl sociali-

nės teorijos atžvilgiu jos laikosi interpretyvistiškai modifikuoto realizmo pozicijos. Tam tikri „žmogaus būvio“ bruožai generuoja specifines reikmes – maisto, pastogės, taip pat meilės, supratimo, pripažinimo ir pan. Reikmės yra realios, nors tam tikru mastu ir konstruojamos materialių bei diskursyvių visuomenės praktikų, taigi interpretuojamos. Ši prielaida turi epistemologinių ir etinių bei politinių išdavų. Pirma, ji verčia kelti klausimą, kaip mes galime pažinti socialinę tikrovę ir pamatyti, ar tos reikmės yra tenkinamos ir kaip tai daroma. Kaip socialinės epistemologijos atstovės Frazer ir Lacey yra interpretyvistės. Tikrovę mes pažįstame pasitelkę kalbą, tiksliau, diskursą, o diskursas, kad ir koks neutralus, visuomet yra būdas vadinti dalykus tam tikrais vardais – jis padeda mums juos suprasti, bet nereprezentuoja jų „pačių savaime“. Epistemologinis interpretyvizmas parankus tuo, kad padeda įveikti fakto ir vertybės distinkciją, kuria buvo grindžiamas empiristinis socialinis mokslas. Be to, jis padeda įveikti universalizmo ir subjektyvizmo dichotomiją, aštriai iškylančią liberalizmo ir komunitarizmo kontroversijoje. Interpretyvizmas inkorporuoja prielaidą, kad nėra tokio „Archimedo taško“, iš kurio nešališkas stebėtojas galėtų vertinti pasirinktą socialinės tikrovės fragmentą, nes jis ir pats yra jos dalis. Socialinį sprendinį grįsdamas jo kontekstu – socialine struktūra, kalba, praktikomis, tradicijomis ir pan., – interpretyvizmas išvengia ir subjekto / struktūros dichotomijos bei subjektyvizmo, kuris politinį ar etinį dialogą daro beprasmią ar neįmanomą.

Adekvачiu analitiniu instrumentarijumi identifikavę tam tikrus žmogaus būvio bruožus kaip realius, pereiname prie normatyvinio analizės lygmens, – teigiame, kad jie generuoja tam tikrus etinius ir politinius reikalavimus.

Jei paaiškėja, kad, pavyzdžiui, viena iš lyčių yra sistemingai marginalizuojama ir jos reikmės ignoruojamos, tai šiuo žinojimu turime vadovautis konstruodami normatyvinę teisingumo teoriją. Kitaip tariant, jos pamatą sudarantys normatyviniai sprendiniai – principai, idealai bei vertybės – turi būti grindžiami šiuo žinojimu.

Frazer ir Lacey projektą – atlikti aprašomosios, aiškinamosios ir normatyvinės analizės sintezę – galima aiškiau suprasti lokalizuojant jį šandienės moralės ir politikos filosofijos gvildenamos normatyvinių sprendinių pagrindimo problemos lauke. Čia sprendžiamas klausimas, ar reikia pagrįsti bendriausias, ar galutines mūsų moralines prielaidas. Būdingas pozicijas atsakant į šį klausimą galima identifikuoti liberalizmo ir komunitarizmo tradicijoms atstovaujančių politikos filosofų koncepcijose. Bene labiausiai išsigalėjusi pozicija, teigianti, jog galutinės moralinės prielaidos (principai) – tai aksiomos, kurios yra kitų moralės sprendinių pagrįstumo standartai, bet jų pačių nereikia pagrįsti. Tokių aksiomų pavyzdys yra kantiškojo liberalizmo tradicijai atstovaujančio Rawlso postuluojami teisingumo principai. Rawlso koncepcijoje teisingumo principų pagrindas yra žmogiškojo subjekto „moralinės protingumo ir racionalumo galios“, – jie yra konstruojami praktinio proto procedūromis (Rawls 2002: 98–103, 133–169). Kiti filosofai mano, kad galutinis moralės sprendinių pagrindimo lygmuo yra principai, bet ne tie principai, kurių šaltinis yra praktinio proto veikla, o tie, kurių šaltinis yra kultūroje priimti moraliniai įsitikinimai, sudarantys jos narių socialinės kooperacijos sąlygas bei lauką, kuriame moralės filosofas mąsto. Tokį požiūrį išdėsto kai kurie politikos filosofai komunitarai, pavyzdžiui, Michaelas Walzeris (Walzer 1982). Jo kon-

cepcija yra grindžiama prielaida, kad politikos filosofijoje teisingumo principai turėtų būti išvedami ne dedukcinėmis procedūromis, o interpretuojant bei gryninant vertybes, imanentiškas realių grupių, visuomenių bei bendruomenių gyvenimo būdams, t. y. jose priimtas ir veikiančias, nors nebūtinai artikuliuotas ar kodifikuotas (Frazer 1999: 86). Tai etinio interpretvizmo pozicija. Etninio interpretvizmo pozicijoje, išdėstytoje Walzerio koncepcijoje, implikuojamas toks galutinių moralinių prielaidų pagrindimo problemos sprendimas: eidami nuo vieno sprendinio pagrindimo lygmens prie kito, mes galų gale prieiname ne dar vieną *pagrindimo* lygmenį, o galutinį *aprašymo* lygmenį, kuris išreiškia mūsų bendriausius moralinius įsitikinimus. Šie moraliniai įsitikinimai sudaro bendruomenės narių socialinės kooperacijos sąlygas bei lauką, kuriame moralės filosofas mąsto (Beauchamp 1991: 88). Toks teisingumo principų kaip bendriausių normatyvinių prielaidų pagrindimo problemos sprendimo būdas rodo, kaip galima susieti preskriptyvų ir deskriptyvų analizės lygmenis konstruojant integruotą teisingumo teoriją, t. y. įgyvendinti Frazer ir Lacey sumanytą projektą. Normatyvinės analizės atspara turi būti aprašomoji analizė, – kaip tik šią idėją savo darbuose siekia pagrįsti autorės. Aprašomasis lygmuo turi inkorporuoti socialinį bendruomenės vertybių tyrimą, – jo pagrindą turi sudaryti praktikų ir diskursų arba socialinių struktūrų, kurios generuoja tas vertybes, kritinė analizė. Tik tokiu tyrimu galima adekvačiai suprasti politinį gyvenimą ir įtraukti *gender* problematiką į politinės teorijos lauką.

Išvados

Aptarus E. Frazer ir N. Lacey liberaliosios teisingumo teorijos kritikos gaires bei jų pa-

čių siūlomą metodologinę perspektyvą, gali-
ma daryti šias išvadas:

1. Moterims palanki politinio teisingumo teorija turi inkorporuoti socialinės tikrovės tyrimą. Tai reiškia, jog normatyvinis teisingumo problemos tyrimas kaip savo pagrindą turi įtraukti deskripcijos ir aiškinimo lygmenis.

2. Normatyvinės, aiškinamosios ir aprašomosios analizių metodologine sinteze

grindžiama teisingumo teorija išplečia politiškumo sampratą ir, susiedama ją su socialine tikrove, sukonkretina jos turinį. Tokiu būdu ji įveikia kantiškojo tipo liberalioms teisingumo teorijoms būdingą formalizmą, o sykiu leidžia efektyviai analizuoti socialinį ir politinį gyvenimą, sukuria konstruktyvių jo reformų prielaidas.

LITERATŪRA

1. Beauchamp, T. L. 1991. *Philosophical Ethics*. New York: McGraw-Hill.

2. Frazer, E. 1999. *The Problems of Communitarian Politics*. Oxford: Oxford University Press.

3. Frazer, E.; Lacey, N. 1993. *The Politics of Community: a feminist critique of the liberal-communitarian debate*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

4. Elshtain, J. B. 2002. *Vyro viešumas, moters privatumas*. Vilnius: Pradai.

5. Elshtain, J. B. 1995. *Democracy on Trial*. New York: Basic Books.

6. Held, V. 1995. „Feminist Moral Inquiry and the Feminist Future“, in *Justice and Care: Essential Rea-*

dings in Feminist Ethics, ed. V. Held. Boulder: Westview Press.

7. Jaggard, A. M. 1983. *Feminist Politics and Human Nature*. Sussex: The Harvester Press.

8. Nussbaum, M. 1999. *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.

9. Pateman, C. 1989. *The disorder of women: democracy, feminism and political theory*. Cambridge: Polity Press.

10. Rawls, J. 2002. *Politinis liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas.

11. Walzer, M. 1982. *Spheres of Justice*. Oxford: Basil Blackwell.

12. Young, I. M. 2000. *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

A CRITIQUE OF LIBERAL THEORY OF JUSTICE IN E. FRAZER AND N. LACEY'S POLITICAL PHILOSOPHY

Patricija Droblytė

Summary

The article discusses E. Frazer and N. Lacey's feminist project of the theory of justice. The project is being developed through a critique of formalist methodology, characteristic of Kantian liberal theories of justice, and is based on the idea of a methodological synthesis of social and political theory. The possibility of synthesis is revealed through a combination of interpretivist and ontological realist approaches to

the issue of justice. Their main reproach to Kantian theories of justice is that they are ill-equipped to endogenize mechanisms of social exclusion and domination, operating in society, which fails to distribute justice so that it may serve a well-being of each individual person.

Keywords: feminism, liberalism, social structure, realism, interpretivism.

Įteikta 2003 12 18